

МУЗЕЙНИНГ ДУРДОНА КОЛЛЕКЦИЯСИ

Ўқтамали Равшанов

Навоий давлат педагогика институти докторанти

Қобилов Шохрухмиро

Я.Ғуломов номидаги Самарқанд археология институти

Бухоро филиали қайта таъмирловчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13925141>

Бухоро қадимдан ўзида турли сир-асрорларни яшириб келганлиги ва бой тарихга эгаллиги билан тадқиқотчиларни жалб қилиб келмоқда. Мана 90 йилдан зиёд бўлдики, Бухоро музей-қўриқхонаси фондларида 130 мингдан зиёд тарихий ашёлар сақлаб келинмоқда. Булар орасида хорижий мамлакатлардан (асосан, савдо орқали) келтирилган буюмлар алоҳида қимматга эга. Музейнинг металл фондида бугунги кунда 30 дан зиёд Россиянинг турли шаҳарларида ишлаб чиқарилган самоварлар мавжуд.

Самоварлар турлича ишланган бўлиб, улар банка, қадаҳ, шар, тўртбурчак, ваза шаклида, шунингдек, тухумсимон, қоринсимон, ноқсимон, шолғомсимон ва бошқа кўринишларга эга. Улар нафақат шакли, балки турли металл ва қоришмалардан ишланганлиги билан ҳам бир-биридан ажралиб туради. Масалан, самоварларни тайёрлашда қизил мис (коллекциянинг катта қисмини ташкил этади), жез, томпақ, оқ металл, кумуш қопламали галваник – мисдан ишланган ва юза қисми кумуш билан қопланган ёки никел кабилар ишлатилган.

XIX асрдаёқ рус тилининг изоҳли луғатида самовар сўзи – (сам-ўзи, варить-қайнатмоқ) сувни қайнатиш учун сувхонали ва ўтхонали идиш маъносида ишлатилган. Самоварлар тарихи икки ярим аср олдиндан бошланади. Ҳозирги кунда металлшунос тадқиқотчиларнинг таъкидлашларича, металл қуйиш жумладан, самоварлар ишлаб чиқариш Пётр I даврида ривожланган. Бу даврда Уралда бир қатор металлургия (жумладан, мис қуйиш) фабрикалари ишлай бошлади. Айнан Уралдаги самовар ишлаб чиқариш технологияси бошқа ҳудудлардаги заводлар учун намуна бўлди. Тула XVII асрдан бошлаб металл ишлаб чиқариш марказига айланди. Бу ерда биринчи навбатда қурулларни тайёрлаш ривожланди. Айнан мис буюмлардан самоварлар тайёрлаш хунармандчилигининг асосий турига айланди. Қурул-аслаҳа ишлаб чиқариш заводи ишини Иван Феодорович Лисицин мисдан буюмлар тайёрлаш билан давом эттирди. Музейда ушбу фабрикада 1810 йилда ишланган баландлиги 135 см, айланаси 205 смли самовар сақланади. Унда форс тилида:

’واقف این سماور عالی حاجی یعقوب مسکز الحال استهو الله تعالی وقف خاص این تکیه

خانه مبارک است هجری 1310 متولی بضبط و حفظش انکه این تکیه را صد سال است

ҳижрий 1310 (милодий 1892-93) йилда тайёрланганидан 100 йил ўтиб Хожа Якубга вақф қилинганлиги ҳақидаги маълумот сақланган. У антик ваза услубида ишланган. Шунингдек, музейда сақланаётган самоварлар Баташевлар, Воронсов, Капирзин, Тейле, Шемаринлар, Горнин, Аленчиков ва Зимин, Калчугин ва бошқа фабрикаларда ишлаб чиқарилган. Уларнинг хронологик чегараси кейинги 200 йилликни ўз ичига олади. Ишлаб чиқарувчининг исми асосан самоварларнинг қопқоғида жойлашган. Масалан, музейда 25022/20 инвентар рақамидаги самоварнинг қопқоғида “Н.И. Баташевъ въ Туле” ёзуви мавжуд. Шунингдек, унда 6 та муҳр бўлиб, уларда фабриканинг 1825 йилдан 1909 йилгача бўлган даврдаги кўргазмалари акс еттирилган. XIX аср биринчи ярмида

ташкил топган машхур заводлардан бирига Василий ва Иван Ломовлар томонидан асос солинган. Бу заводда асосан, шаҳарлик ишчилар меҳнат қилишган. XIX асрнинг 20 йилларига келиб ака-ука Ломовлар 1000-1200 тагача самовар ишлаб чиқаришди ва уларни нафақат Тулада, балки Нижнигород ва Ирбит ярмаркаларида, ҳатто денгизорти мамлакатларига ҳам экспорт қилишган. Ўрта Осиёлик (хусусан, бухоролик) савдогарлар юқорида номи келтирилган ярмаркалардан турли буюмлар қаторида самоварларни ҳам харид қилишган. XIX аср ўрталарига келиб Россияда бир нечта янги самовар фабрикалари ташкил етилди. Улардан энг йириги Николай Маликовга тегишли эди. У самоварларни қадимги юнон вазалари кўринишида ишлаган. Бу даврда Россияда “неогрек” услубида буюмларни ишлаш одат тусига киради. Айнан Маликов янги услубни самоварларга олиб кирди. Самоварлар яхлит ва ихчам бўлиб, антик ваза – ясси, оғиз қисми торайган, мустаҳкам дастали, оғиз ва пастги қисми бураладиган қилиб ишланган.

1808 йилга келиб Тулада 8 та самовар фабрикаси бўлган бўлса, 1896 йилга келиб уларнинг сони 70 тага етди. Туланинг самовар ишлаб чиқарувчи энг машхур фабрикантлари: Баташевлар, Воронсов, Тейле, Горнин ва бошқалар ҳисобланади. XIX аср ўрталаридан бошлаб самоварларга кумуш ишлатиш бошланди. Улар ҳатто қироллар оиласига ҳам кириб борди. Кумуш қопламали (гальваник) самоворларни асосан К.Й. Петс фабрикаси ишлаб чиқарган. Ушбу фабрика ишиларидан бири – ноёб самовар юза қисми кумушдан ишланган бўлиб, у лали, чойнак ва шакардон билан бир бутунликни ташкил этади. 1840 йиллардан бошлаб Россияга “иккинчи рококо” даври бошланди. Бу услуб безакларга бой ва жуда ҳашамдорлиги билан ажралиб туради. “Иккинчи рококо” услубидаги самоворларни Петс ишлаб чиқара бошлади. Бунда асосан дастаси, юза қисми, жўмраги чизиқли, гажак ва рангли қилиб ишланади.

Самоварлар ўзида жуда кўп маълумотни сақлаб қолган. Масалан, Баташевлар фабрикасида 1898 йил 10 апрелда ишланган ваза кўринишидаги самоварда 12 та муҳр мавжуд. Яна бир банка кўринишидаги мисдан ишланган самоварда эса жами 10 та муҳр бўлиб, муҳрлар олтин, кумуш, бронзадан ишланган ва улар турли кўрғазмаларда намоиш этилган, масалан: 1870 йилда кумушдан ишланган олд томонида Бутун Россия императори Александр II сурати орқа томонида ака-ука Баташевлар ёзуви, яна бир муҳрда Колумбнинг сурати, орқа ва олд томонида лотин ҳарфлари билан унинг исми ёзилган. Муҳрлар асосан, самоварларнинг олд томонига туширилган бўлади. Музейда 13053/3 инвентар рақами остида сақланаётган самоварда айнан Ўрта Осиё кўрғазмаси учун 1891 йилда ишлаб чиқарилганли ҳақидаги ёзув мавжуд. Ушбу самовар Аленчиков ва Зиминлар томонидан Москвада тайёрланган. У цилиндр шаклида бўлиб, оёқлари (4 та) зина кўринишида ишланган. Дастаси ва қопқоқ қисмидаги ушлагичлар ёғочдан ишланган. Сайёҳларга намоиш этилаётган энг кичик самовар Туладаги ака-ука Сомовихлар фабрикасида тайёрланган. У ваза шаклида ишланган бўлиб, баландлиги 32 смни ташкил етади. Ҳозирда самоварларнинг аксарияти сайёҳларга намоиш қилинماпти. Улар доимий равишда хорижликларни ўзига жалб қилиб келмоқда. Амалий санъат намуналари бўлган ушбу буюмлар ўз даврида инсонлар кундалик ҳаётининг ажралмас қисми бўлган. Улар бугунги кунда ёшларни ўтмиш кунларидан хабардор қилиб келмоқда.

INNOVATIVE
ACADEMY